BIJDRAGE

LUDO STYNEN

FERDINAND AUGUSTIJN SNELLAERTS GROOT-NEDERLAND.

DE *IMAGINED COMMUNITY* VAN EEN VLAAMS BOEGBEELD

'Nooit kwam ik een man tegen,
die Nederland vuriger beminde,
nooit een die onder Vlaanderen's verleden
meer leed dan hij.'[1]

Een medische opleiding in het leger van Willem I, koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden dat van 1815 tot 1830 de huidige landen Nederland, België en Luxemburg omvatte, laat sporen na. Ook en zeker in het geval van Ferdinand Augustijn Snellaert (Kortrijk 1809-Gent 1872), een van de leiders van de beginnende Vlaamse beweging. Anders dan veel van zijn Vlaamse medestrijders en Nederlandse vrienden betreurde hij tot zijn dood de teloorgang van het grote rijk van Oranje en streefde hij, indien al niet naar restauratie, dan toch naar een verregaande culturele verstandhouding en samenwerking. Snellaerts 'vaderland' omvatte overigens het hele gebied waar (ooit) Nederlands werd gesproken, ook delen van Frankrijk en Duitsland. Hij betreurde de bestaande grenzen, maar hij had er vrede mee en extreem volksnationalisme was hem vreemd, ook al gebruikte hij wel eens termen als volk en stam. *"De politieke Groot-Nederlandse of Dietse beweging diende in Vlaanderen vrijwel steeds doelstellingen die niets te maken hadden met de realisatie van een Groot-Nederlandse staat"*, zo stelden de gebroeders De Wever een kwarteeuw geleden.[2] Wat het interbellum betreft, constateerden de twee historici op de agenda van de Vlaamse Groot-Nederlanders vooral de afbraak en ontmanteling van België.

< Ferdinand Augustijn Snellaert, 1850. [Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis]

1 W. Rogghé, *Gedenkbladen*, Gent, 1898, p. 47.
2 In: K. Deprez & L. Vos, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen, 1999, pp. 146-159, 146.

Snellaert had andere prioriteiten. Hoe hij vanuit zijn achtergrond en opleiding binnen de Belgische context en binnen de Vlaamse beweging gestalte gaf aan zijn oranjedroom, is het onderwerp van deze bijdrage. Snellaert speelde een rol bij de totstandkoming van een officieel erkende spelling van het Nederlands in Vlaanderen en bij het ontstaan van de Nederlandse taal- en letterkundige congressen. Hij had vrienden in Nederland en overlegde met hen in internationaal moeilijke tijden.

ARTS IN HET LEGER VAN ORANJE

Aan het Kortrijkse stadscollege behaalde Snellaert goede studieresultaten, ook in Nederduits, zonder evenwel een primus te zijn. Zijn staatkundige en Nederlandse overtuiging werd er gevormd. Mogelijk nog voor het beëindigen van zijn middelbare opleiding koos de jongeman voor een militaire opleiding als arts. In het natievormend project van Willem I, zijn poging om een Noord en Zuid overkoepelende identiteit te creëren, was het leger een belangrijke factor. Alle officieren werden opgeleid in het Noorden, gezondheidsofficieren in Utrecht. De opleidingen waren van een hoog wetenschappelijk en professioneel niveau en bijzonder prestigieus. Op 14 juli 1827 werd Snellaert in Utrecht ingeschreven als *"onbezoldigd kweekeling"*[3] in het Groot Ryks-Hospitaal. Hij kreeg dus een opleiding, maar hij werd niet vergoed, ook niet wanneer hij zijn verworven kennis tijdens de opleiding in de praktijk bracht.

Hij voelde zich thuis in Utrecht en in de Nederlandse omgeving. Hij hield wel contact met zijn Kortrijkse vrienden, maar hij had helemaal geen voeling met de revolutionaire atmosfeer in het Zuiden. De door veel katholieken in West-Vlaanderen gesteunde petitiebeweging tegen het bewind van Willem I en diens minister Cornelis Felix van Maanen werd door hem als dweepzucht afgedaan. Goede banden als die met de latere priester en collegeleraar Edward d'Haene bekoelden sterk toen de man partij koos tegen het bewind van Oranje. Julius Obrie herinnerde zich tientallen jaren na de dood van Snellaert dat zijn vriend met grote *"bezieling (…) wist te spreken van zijn verblijf in Noord-Nederland en inzonderheid van den diepen blik, dien het hem daardoor werd gegund in de verschillende hoogere levensuitingen van dat taal- en stamverwante volk te slaan"*.[4]

Na de opleiding begon in januari 1830 Snellaerts effectieve dienst, in het garnizoenshospitaal in Middelburg. Via tijdschriften volgde hij de escalerende situatie in Vlaanderen. Om duidelijk te maken dat er ook in het Zuiden minnaars van de moedertaal waren, koos hij er zeer bewust voor om in Kortrijk, en niet in Middelburg, een abonnement te nemen op Adriaan van der Hoops *De Vriend der Waarheid. Tijdschrift voor den Beschaafden Middenstand*, waarin onder meer een lans gebroken werd voor de romantische poëzie van de jongeren.[5] Doordat hij er de moedertaal bedreigd zag,

3 Cf. UBG, hs 3966, X/1, 6.

4 J. Obrie, Dr. Snellaert herdacht, in: *Verslagen en Mededelingen van de KVATL*,1909, pp. 724-734, 725.

5 Brief van F.A. Snellaert aan A. Doornaert, 9 april 1830. Tenzij anders aangegeven bevinden

was hij bijzonder geïnteresseerd in de weinige Nederlandstalige publicaties in het Zuiden: *De la langue Belgique en Aen de Belgen/Aux Belges* van Jan Frans Willems en *Omwenteling op den Vlaamschen Zangberg* van Prudens van Duyse.[6] Wellicht was de gezondheidsofficier in zijn correspondentie niet al te voorzichtig in zijn uitspraken over de situatie in België, wat verklaart waarom hij in 1841 de orangistische dichter Armand Doornaert, een oude schoolvriend, brieven terugvroeg en deze gedeeltelijk of volledig vernietigde.[7]

De Belgische omwenteling van 1830 eindigde in de nacht van 26 op 27 september met het vertrek van het leger van prins Frederik Hendrik uit Brussel. Die dagen vormde zich een Belgische revolutionaire regering, het Voorlopig Bewind, en de scheiding zou onomkeerbaar blijken. Niet het minst omdat de meerderheid van de Nederlanders na 1830 weinig heil zag in Willems pogingen tot restauratie. Naar alle waarschijnlijkheid verbleef Snellaert in september en oktober in Antwerpen, waar de gewonden uit het Hollandse leger verzorgd werden vooraleer ze per schip naar het Noorden werden vervoerd. Ook gevangengenomen opstandelingen kwamen in Antwerpen terecht en er was een grote behoefte aan militaire artsen.

Toen het Nederlandse leger op het einde van 1830 de terugtocht aanvatte, deserteerden heel wat Belgen. Omdat het leger allerminst verslagen was, bleven een aantal Zuid-Nederlanders onder de wapens, die hoopten dat de scheiding nog ongedaan zou worden gemaakt. Belgische officieren van gezondheid, legerartsen dus, hoefden trouwens niet eens te deserteren: nog voor het einde van het jaar kregen ze de keuze tussen trouw aan eed en plicht enerzijds, eervol ontslag anderzijds.[8] Ferdinand bleef in het leger. Op 2 augustus 1831, een jaar na het begin van de onlusten in Brussel, viel het Nederlandse leger het opstandige Zuiden binnen. Snellaert maakte toen deel uit van de 18de infanterie, die tijdens de zogenoemde Tiendaagse Veldtocht onder bevel stond van Bernard, hertog van Saksen Weimar, en succes op succes boekte. De internationale mogendheden beslisten echter over de afloop. Toen een Frans leger onder leiding van maarschalk Etienne Maurice Gérard zich opmaakte voor de strijd, koos Nederland ervoor een internationaal conflict te vermijden. Het leger stopte zijn opmars bij Leuven en trok zich terug. Snellaert was als officier aanwezig in de buurt van de Brabantse stad; als vrijwilliger in het Belgische leger diende op dat ogenblik, niet ver daarvandaan, Hendrik Conscience.

De appreciatie van de terugtrekkende Snellaert was duidelijk: het waren de Fransen die telkens weer de Nederlandse taal, cultuur en eenheid bedreigden. Voor zijn deelname aan de veldtocht werd hij, samen met duizenden anderen, op 13 juli 1832 ver-

de brieven van en aan Snellaert zich in de Gentse universiteitsbibliotheek (GU) onder de nummers 3278, 3966, G015751 tot G015768, Vl Bl HF II.S.020 tot 027.

6 GU: Brief van F.A. Snellaert aan A. Doornaert, 29 januari 1830.

7 GU: Brief van A. Doornaert aan F.A. Snellaert, 14 juli 1841.

8 GU: Brief van Bernard aan F.A. Snellaert, 20 november 1830.

eerd met het Metalen Kruis.[9] De omwenteling van 1830 bleef hij in lengte van dagen beschouwen als een noodlottige gebeurtenis voor de nationale Nederlandse geest.[10] Toch gaf hij niet alleen de Fransen en de Fransgezindheid de schuld, hij was allerminst blind voor de houding van de Hollandse steden en bladen die volgens hem met lede ogen tegen de groei van Antwerpen aankeken en hun zakelijke belangen in gevaar achtten. Dat schreef hij jaren later ook onomwonden aan zijn Rotterdamse vriend Adriaan Bogaers.[11]

In 1834 hield Snellaert het voor bekeken in Nederland, hij keerde weer naar het Zuiden. Daar waren verschillende redenen voor: een onbeantwoorde liefde, een verzoek van zijn vader, een Belgisch wetsvoorstel dat Willem-getrouwen hun Belgische burgerrechten wilde ontnemen, de kans om zich met wat extra studie in België als arts te kunnen vestigen, de lectuur van het bijzonder strijdbare voorwoord in Jan Frans Willems' Reinaerteditie van 1834.

Een vertrek uit Nederland, waar hij in het leger een medische opleiding had genoten die hij in principe met twintig jaar dienst had moeten vergoeden, was haast contractbreuk. Slechts bij uitzondering werd het iemand toegestaan. Op 19 maart 1835 zette Snellaert het proces in gang dat zou leiden tot ontslag wegens familiale redenen. Op 10 mei werd hem eervol ontslag verleend. De extra jaren dienst ter compensatie van de opleiding werden hem kwijtgescholden.[12] Op 7 juni 1835 verliet Snellaert Maastricht. Wellicht met de diligence bereikte hij via Tongeren en Leuven Brussel.[13] Te voet trok hij vervolgens naar Waterloo. Het slagveld waar Napoleon twintig jaar eerder de genadeslag had gekregen, waar de prins van Oranje, die te Quatre-Bras gewond raakte, een van de overwinnaars was, waar de Nederlandse Leeuw van op zijn heuvel al sinds 1826 dreigend in de richting van Frankrijk keek. Voortaan zou Snellaert de 18de juni, de dag van de slag, blijven beschouwen als de nationale feestdag, zoals de dag ook tijdens het Verenigd Koninkrijk was gevierd. Een dag van vreugde, een dag om al eens met een gedicht te verfraaien.

In de jaren na 1830 waren er enkele pogingen om gewapenderhand het Verenigd Koninkrijk te herstellen. Al dan niet met (geheime) steun van de Nederlandse vorst. Niet iedereen stond achter de Belgische omwenteling en Leopold van Saksen-Coburg-Gotha. De zogenoemde orangisten wilden maar wat graag een restauratie. Een be-

9 GU: Brief van Commandant Van Camp van het 4de Linieregiment aan F.A. Snellaert, 13 juli 1832, cf. ook brief van F.A. Snellaert aan Willem III, 24 september 1851.

10 A. Deprez, *Kroniek van Dr. F.A. Snellaert en zijn tijd. Catalogus van de tentoonstelling*, Brugge, 1972, p. 19.

11 GU: Brief van F.A. Snellaert aan A. Bogaers, 3 januari 1870.

12 GU: Brief van de directeur-generaal van oorlog aan Snellaert, 25 mei 1835. Voor de administratieve afwikkeling, cf. A. Deprez, De jonge Snellaert (1809-1838), in: *Verslagen en Mededelingen van de KVATL*, 1970, pp. 1-154, 81-84.

13 GU: Brief van J.J. Nieuwenhuyzen aan F.A. Snellaert, 28 juni 1835.

langrijk deel van de adel zag in Leopold vooral een usurpator en bleef uit zijn buurt. Industriëlen hadden een groot afzetgebied verloren zien gaan. Een handvol Vlaamse intellectuelen zag de teloorgang van het Nederlands. Alleen voor die laatste groep was de taal een punt, want de adel en de industriëlen hanteerden net als het Nederlands hof het Frans. De relatie tussen de Franssprekende orangisten en de – in hoofdzaak Gentse – taalminnaars is op zijn zachtst complex te noemen.[14] De taalminnaars, Jan Frans Willems op kop, berustten halfweg de jaren 1830 in de Belgische realiteit. De Belgische grondwet stipuleerde overigens taalvrijheid, en dat bood kansen. Ondanks Snellaerts heimwee naar de eerdere situatie is in zijn ruime nalatenschap geen woord van sympathie te vinden voor de gewelddadige restauratieplannen en pogingen tot orangistische staatsgrepen in het prille België.

HET FEEST VAN DE SPELLING

Snellaert voltooide zijn medische studies in Gent, vestigde zich daar ook en werd al snel opgenomen in de kring van Jan Frans Willems.[15] Voor de zaak van het Nederlands was de jonge arts al lang gewonnen, maar Willems stuurde hem in literair-historische richting.

De Gentse flaminganten hadden in meerderheid heimwee naar het Verenigd Koninkrijk. Zonder de nieuwe grenzen te betwisten, verlangden ze toch in mindere of meerdere mate naar een herstel van de contacten met hun vrienden in het Noorden, ook al waren die in grote meerderheid afwachtend, indien al niet afwijzend. Binnen de Belgische staatsgrenzen, definitief vanaf het Verdrag der 24 Artikelen in 1839, streefden ze net als de andere flaminganten, bewust of onbewust, naar de creatie van een Vlaams subnatiegevoel, en daarvoor gebruikten ze de Herderiaanse notie van een *Kulturnation*. Een Vlaamse cultuurnatie die zichzelf definieert *"op basis van etniciteit. Een gemeenschappelijke cultuur (een collectieve geschiedenis en vooral een gemeenschappelijke taal) werd ervaren als iets wat tot de natuurlijke ordening behoort"*.[16] Bovendien streefde Snellaert, veel meer dan andere flaminganten, ook een grensoverschrijdende samenhorigheid met Nederland na.

De Vlaamse emancipatie was in de eerste helft van de negentiende eeuw een zaak van intellectuelen – de eerste fase in Miroslav Hrochs uit 1968 daterende analyse van het natievormingsproces, de *"period of scholarly interest"*.[17] Historici, vaak bevlogen amateurs, en schrijvers namen het voortouw. Willems en Jan Baptist David stichtten de

14 Cf. E. Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie. 1828-1850*, Antwerpen, 2014, pp. 391-394.

15 Cf. L. Stynen, *Jan Frans Willems, Vader van de Vlaamse beweging*, Antwerpen, 2012.

16 P. Couttenier, *Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw*, in: *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen, 1999, pp. 60-69, 62.

17 Cf. M. Hroch, *Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*, New York, 2000.

Maetschappy tot bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde en het *Belgisch Museum* (1836-1846) was hun 'geleerde' tijdschrift. Hendrik Conscience publiceerde in 1838 *De Leeuw van Vlaenderen* en daarmee lanceerde hij de eerste en meteen een erg belangrijke oproep tot nationale bewustwording en Vlaamse bedrijvigheid. De Maetschappy boog zich in 1837 op vraag van de regering ook over de spelling die in het Nederlandssprekende gedeelte van België weinig eenheid leek te vertonen.

De band tussen taal, volk en natie werd in de negentiende eeuw in brede kring aanvaard. Een gestandaardiseerde eenheidstaal werd verdedigd *"met een combinatie van romantische begrippen als identiteit, volksverbondenheid en traditie, en verlichte principes als democratie, neutraliteit, gelijkheid en emancipatie"*.[18] Onderzoek van Rik Vosters, Gijsbert Rutten en Marijke van der Wal toonde aan dat de situatie van het Nederlands in het Zuiden helemaal niet zo rampzalig was, de taal er niet zo 'verbasterd' was en er zelfs al een zekere mate van standaardisering was.[19] Toch werd de optie van een zuidelijke variant van het Nederlands weggewuifd door Willems en zijn omgeving, die in dergelijk particularisme slechts versnippering en verdergaande verbastering zagen. Zij opteerden voor Nederlandse eenheid.[20] Begrijpelijk, want behalve de gedeelde geschiedenis met het Noorden rekenden zij op de steun van een grote Nederlandstalige gemeenschap. Dat ze daarmee in lengte van dagen het Zuiden opzadelden met campagnes van taalzuivering, konden ze uiteraard niet bevroeden, ook al rekenden ze op een periode van aanpassing.

De taalvrijheid was verankerd in de grondwet, maar al bij het opstellen daarvan had men verwacht dat geleidelijk aan het hele land zou worden verfranst. Het Voorlopig Bewind begon trouwens een consequent verfransingsbeleid in gerecht, onderwijs en administratie.[21] Desondanks kregen acties voor de Vlaamse taal steun van hogerhand. De overheid schreef in 1834 een poëziewedstrijd uit en Jan Frans Willems kon als voorzitter van de jury een gedicht van Karel Lodewijk Ledeganck laten bekronen.[22] Leopold I steunde Conscience omdat hij verwachtte dat een Nederlandstalige literatuur zou bijdragen aan de bloei van een Belgische culturele identiteit.[23] In de logica van de

18 S. Van Hoof, *Taalzorg in de Vlaamse media*, in: G. Willems & Br. De Wever (red.), *De verbeelding van de Leeuw. Een geschiedenis van media en natievorming in Vlaanderen*, Antwerpen, 2020, pp. 35-71, 36.

19 R. Vosters, G. Rutten & M. van der Wal, Mythes op de pijnbank. Naar een herwaardering van de taalsituatie in de Nederlanden in de achttiende en negentiende eeuw, in: *Verslagen en mededelingen van de KANTL*, jg 120, 2010, pp. 93-112.

20 S. Van Hoof, *Taalzorg in de Vlaamse media […]*, pp. 40-42.

21 E. Witte & H. Van Velthoven, *Strijden om de taal*, Kapellen, Pelckmans, pp. 56-73; S. Vandenbogaerde, *Periodieke pers en Vlaamse identiteitsvorming (1830-1914)*, in: G. Willems & Br. De Wever (red.), *De verbeelding van de Leeuw […]*, pp. 154-177, 161.

22 K. Humbeeck, *Natieconstructie als kleine provocatie van onze literatuurwetenschap*, in: G. Willems & Br. De Wever (red.), *De verbeelding van de Leeuw […]*, pp. 72-115, 85.

23 H. Conscience, *Geschiedenis mijner jeugd*, Leiden, 1880, p. 248; K. Absillis, *Hoe Vlaanderen leerde lezen. Het boekbedrijf en de Vlaamse natievorming*, in: G. Willems & Br. De Wever (red.), *De ver-*

liberale elites zouden de Vlamingen allengs inzien dat ze best voor het Frans kozen, maar ondertussen was hun taal- en cultuurnationalisme nuttig voor de Belgische natieconstructie door het scheppen van een collectieve identiteit die vanwege haar Germaanse oorsprong wezenlijk verschilde van de Franse: *"De ideale Belg in dit scenario had een Germaanse ziel, maar sprak Frans"*.[24] Dat België de voorstellen van de commissie probleemloos aanvaardde, illustreert volgens Kas Deprez dat het land totaal geen interesse had voor de taal van de Vlamingen: *"die hoefde niet Belgisch te zijn want ze stelde toch niets voor"*.[25] Het uitdoofscenario, zoals bekend, was een misrekening van formaat.

De Maetschappy overtuigde de regering ervan een prijsvraag over de spelling uit te schrijven, en twaalf antwoorden werden ingezonden. Geen van alle bevredigde de door de regering benoemde Taelcommissie. Onder voorzitterschap van Willems en met als secretaris Jan Hendrik Bormans togen de heren zelf aan het werk, en dat resulteerde in acht *"tael- en spelregels"*; de zogenoemde commissiespelling, ongeveer de spelling die Willems al in 1824 had verdedigd en die behalve door het gebruik van ae, ue en y nagenoeg overeenstemde met die in Nederland.[26] Willems en co hadden een algemeen-Nederlandse visie op de taal, in casu op de spelling. Voor de anti-Hollandse taalkundige Pieter Behaegel en later ook nog voor Guido Gezelle diende de *"Belgisch-Vlaemsche natie"* te primeren.[27] Ondanks stevig en aanslepend weerwerk, verwijten van orangisme en bedreiging van 's lands onafhankelijkheid, werd het pleit beslecht in het voordeel van de commissie.

Met een door de Académie Royale bekroonde verhandeling, met literaire kritiek en vooral met het petitionnement waarmee hij in 1840 de Vlaamse strijd van het culturele naar het politieke niveau had trachten te tillen, was Snellaert op korte tijd een belangrijke figuur geworden in de Vlaamse emancipatie. Hij was geen lid van de Taelcommissie, maar een fel voorstander van de dicht bij het Noorden aansluitende commissiespelling. Hij had ook een belangrijk aandeel in de organisatie van het congres en het daaropvolgende feest waarop het succes uitbundig werd gevierd. Latere achterhoedeschermutselingen – tot de definitieve goedkeuring door de regering in 1844 – veranderden niets meer aan de overwinning van de commissie.

beelding van de Leeuw [...], pp. 116-153, 119.

24 K. Humbeeck, *Natieconstructie als kleine provocatie van onze literatuurwetenschap [...]*, p. 86.

25 K. Deprez, *De taal van de Vlamingen*, in: K. Deprez & L. Vos, *Nationalisme in België [...]*, pp. 103-116, 106.

26 L. Stynen, *Jan Frans Willems [...]*, pp. 300-302, 308-311, 329-347; G. Rutten, *Spellingoorlog*, in: *digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging* (*dEVB*), https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/spellingoorlog.

27 K. Deprez, *De taal van de Vlamingen [...]*, pp. 103-116, 105-106.

Op 23 oktober 1841, op het middaguur, ging in de Gentse promotiezaal – de Aula Academica van de universiteit – het congres van start. Het was een eerste aanzet tot gestructureerd overleg: een kleine, vooral Gentse groep werkte hard aan toenadering, ook met Nederland, literaire vriendschapsbanden werden hersteld, nieuwe werden aangeknoopt.[28] Het werk van de commissie was achter de rug en het was eindelijk tijd om knopen door te hakken. Weerwerk werd niet verwacht. Leo de Foere verwierp namens de Brugse Maatschappij de acht regels van de commissie, maar Snellaert reageerde prompt dat hij ook lid was van die maatschappij en dat zijn mening nooit was gevraagd. Vervolgens werd het volledige verslag voorgelezen van de Antwerpse bijeenkomst, waarop enkele dagen eerder Willems' voorstellen voor de spelling al met succes waren afgetoetst. In Gent werd wat gedebatteerd, voornamelijk pro forma, en uiteindelijk werd nog een van de acht door de commissie voorgestelde spellingsregels gedeeltelijk aangepast.

In de inleiding van het verslag, dat hij op eigen kosten publiceerde, gaf Snellaert een overzicht van het Vlaamse streven, besprak hij het werk van de Taelcommissie en de tegenkanting die er was van sommige liberalen en franskiljons. Hij maakte ook, niet voor het eerst, komaf met het stelsel dat de Waalse jurist, taalkundige en journalist Victor Delecourt, die *"alle nederduitsche volkeren, Hollanders, Belgen en Platduitschers, by middel van de Tael tot één huisgezin* [wilde] *verbinden"* in 1839 had uitgewerkt.[29] Het idee om de spelling dichter bij het Middelnederlands te brengen, du, di, dyn en de datief weer in te voeren, umlaut te gebruiken enzovoort, spoorde niet met de Vlaamse emancipatorische doelstellingen en Snellaert wees meteen ook alle eventuele latere gebieds- en cultuuraanspraken van Pruisen/Duitsland even sterk af als alle overtuigde Vlamingen dat deden met de Franse aanspraken.[30] Al heel vroeg maakte Snellaert hiermee duidelijk dat Groot-Germaanse avonturen voor hem geen optie waren. Het congres beschouwde hij als het fundament van de literaire ontwikkeling in het noorden van België, en hij hoopte dat snel werk zou worden gemaakt van een spraakkunst en een woordenboek.

De dag na het congres werd in Gent een groots Vlaams feest georganiseerd om de overwinning van de commissie te vieren. Redevoeringen, muziekuitvoeringen, een banket. En een after party waar sommigen als Pieter Frans van Kerckhoven,[31] liever

28 E. Witte, *De 19de-eeuwse Vlaamse literator en de maatschappelijk-politieke aspecten van zijn tijd*, in: A. Deprez, W. Gobbers & K. Wauters, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de 19de eeuw*, Gent, 2003, dl. 3, pp. 1-92, 55.

29 F.A. Snellaert, *Taelcongres en Vlaemsch Feest*, Gent, 1842, p. 8.

30 Over de door Snellaert afgewezen denkbeelden van Delecourt en de Aldietsche beweging die erop volgde, cf. L. Simons, *Van Duinkerke tot Königsberg. Geschiedenis van de Aldietsche beweging*, Brugge/Nijmegen, 1980; L. Simons, *Vlaamse en Nederduitse literatuur in de 19de eeuw. Van Verlooy tot Gezelle*, Gent, 1982 en L. Simons, *Vlaamse en Nederduitse literatuur in de 19de eeuw. Vertalingen, receptie, beïnvloeding*, Gent, 1985.

31 GU: Brief van P.F. Van Kerckhoven aan F.A. Snellaert, 9 november 1841.

geen relaas van wilden kunnen lezen. Dat ook Belgische ministers en andere hoogwaardigheidsbeklederS aanwezig waren en het woord voerden, droeg bij aan de envergure van dit Vlaamse succes. Snellaert was zonder enige twijfel bijzonder ingenomen met de aanwezigheid van de Nederlandse gezant Anton Reinhard Falck, de voor hem zo belangrijke link met het Noorden. Ondanks het feit dat er nog een klein spellingsverschil met het Noorden overbleef, was Falck ervan overtuigd dat het niet meer dan een kwestie van tijd zou zijn vooraleer Vlaanderen de spelling-Siegenbeek (dubbele vocaal en ij) zou overnemen.[32]

GELIJKGESTEMDEN IN NEDERLAND

Met de organisatie van het taalcongres en het Vlaams feest was Snellaert definitief een van de tenoren van de Vlaamse beweging geworden. Niet alleen verzamelde hij een hele reeks (ere-)lidmaatschappen in Vlaanderen, ook in Nederland wist men hem te waarderen. Kort na het congres werd hij lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, in 1843 buitenlands lid van het Provinciaal Friesch Genootschap te Leeuwarden, in 1846 verscheen hij in de ledenlijst van het Historisch Genootschap van Utrecht en een jaar later werd hij corresponderend lid van het Delftse Tandem fit surculus arbor, dat laatste met een expliciete verwijzing naar de eenheidsgedachte tussen Noord en Zuid en met de hoop op verdere uitstraling van het Nederlands.[33]

Ondanks zijn heimwee naar het Verenigd Koninkrijk en zijn bewondering voor het Noorden, bleef Snellaert rationeel en kritisch in zijn beschouwingen. Noch in Nederland noch in België zag hij een echt centrum van cultuur. Ooit was het anders: toen Brussel de hoofdstad was van de Nederlanden, was er hoop op een nieuw nationaal toneel, maar na de scheiding flirtten Noord en Zuid vooral met een vreemde taal. Met een blijvende vereniging en meer aandacht voor de moedertaal had onze letterkunde *"zonder twyfel (…) een gewigtig aendeel in de wereldbeschaving genomen, en had het tooneel een eigen karakter weten aen te nemen"*.[34] Toch dacht hij niet dat de scheiding de culturele band zou hinderen en hij hoopte dat zowel in Noord als in Zuid de maatschappelijke en artistieke context zou ontstaan om toneel van eerste orde mogelijk te maken.

Vanaf juni 1843 vond de jonge Nederlandse katholiek Jozef Alberdingk Thijm in de liberaal Snellaert iemand waarmee hij van gedachten kon wisselen over oude literatuur, Joost Van den Vondel en de Noord-Zuidrelaties. Thijm zocht de aandacht die hij in eigen land nog niet kreeg, net als steun voor de ontvoogding van de katholieken in Nederland. Hij schonk aandacht aan Vlaanderen toen de meeste van zijn landgenoten het Zuiden negeerden of ronduit minachtten.

32 GU: Brief van A.R. Falck aan D. van Lennep, 10 november 1841 (Brieven van A.R. Falck, 's Gravenhage 1857, p. 415).

33 GU: Brief van F.A. Snellaert aan T. (wellicht) van Westrheenen, 18 juni 1849.

34 Snellaert, in: *Kunst- en Letterblad*, 3/13, p. 49.

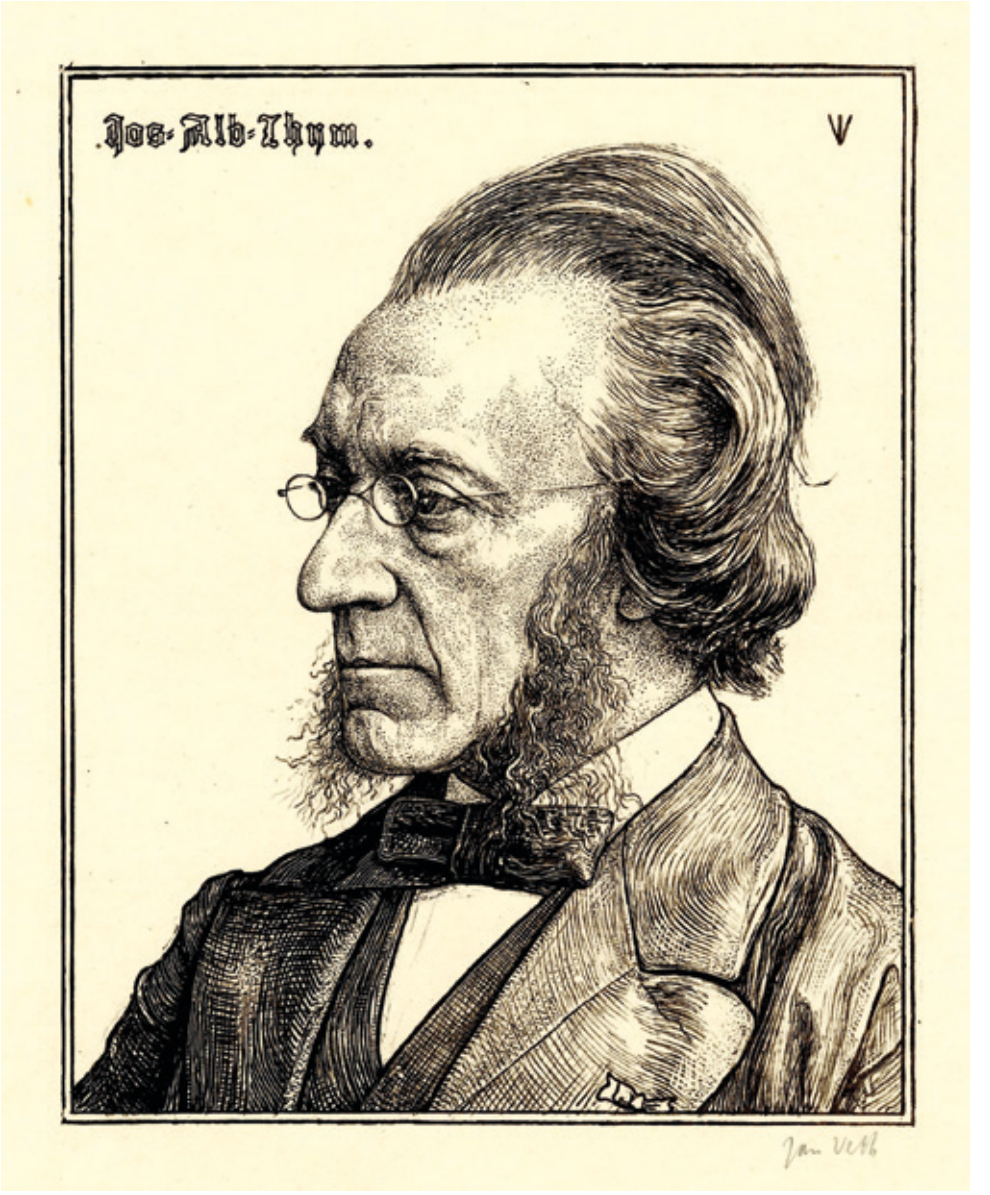

^ Lithografie van Jozef Alberdingk Thijm gepubliceerd in de serie 'bekende tijdgenoten', in: *De Amsterdammer*, 1892. [Wikimedia Commons]

De belangrijkste band tussen Thijm en Snellaert was ongetwijfeld hun geloof in de op zijn minst culturele samenhang van Noord en Zuid. Ze hadden bovendien gelijklopende interesses en waren beiden zeer bedreven in het stichten en volschrijven van tijdschriften. Van bij het begin van hun correspondentie verwees Thijm op een of andere, meestal expliciete wijze naar zijn *"innig verlangen naar zoo veel mogelijk volkomene broederschap tusschen Noord- en Zuid-Nederland in Kunst en Literatuur"*.[35] Dat de elf jaar jongere Thijm zo uitdrukkelijk verwees naar een gemeenschappelijk vaderland, raakte bij Snellaert ongetwijfeld een gevoelige snaar. Toen de Nederlander naar aanleiding van brieven over het nut van de kennis van dialecten uitgebreid inging op gelijkenissen tussen het Kortrijks en het Amsterdams,[36] beviel dat Snellaert uitermate, want *"gy begrypt wat de ellendige partygeest al doet om hier de menschen te doen gelooven dat het zoogenaemd Hollandsche ene gansch andere tael is dan het Vlaemsch, en dat wy eene tael hebben die over de grenzen van Leopolds staten niet verstaen wordt"*.[37] Thijm en Snellaert zaten op dezelfde Groot-Nederlandse golflengte, al had de Vlaming het wel eens moeilijk met het strijdbare katholicisme van de Nederlander.

Snellaerts verlangen naar grensoverschrijdende samenwerking tussen Noord en Zuid was geen geheim en de Nederlandse mediëvist Willem Jonckbloet, die dezelfde overtuiging was toegedaan, suggereerde een gezamenlijke aanpak:

> *"Ik geloof ook uwe overtuiging uit te spreken, als ik in het belang onzer gemeenschappelyke letterkunde den wensch uitdruk naar eene inniger vereeniging van allen die dietsch spreken en met liefde voor hunne taal bezield zyn. Het is meer dan tyd dat wy (...) de handen in een slaan om tot die eenheid in letterkunde en wetenschappelyke beoefening onze moedertaal te geraken, die dringend vereischt wordt om het gemeenschappelyk kleinood, ons door het voorgeslacht nagelaten, te bewaren en te polijsten."*[38]

Toch stond dat gemeenschappelijk kleinood ook in Nederland onder druk. De commissie voor een standbeeld voor Rembrandt had Snellaert een circulaire gestuurd om met alle Vlaamse letterkundigen te delen. Het stootte hem tegen de borst dat die in het Frans was gesteld en dat Nederland het vreemde element zo zeer leek te koesteren, zo schreef hij Philip Roesgen von Floss, een Hagenaar over wie weinig bekend is, maar die wellicht in diplomatieke dienst was geweest. Hij herinnerde eraan dat hij in 1830-1831 in dezelfde rangen streed als de Leidse studenten en net als zij voor het

35 GU: Brief van J.A. Thijm aan F.A. Snellaert, 3 augustus 1843.

36 GU: Brief van J.A. Thijm aan F.A. Snellaert, 26 november 1844.

37 Brief van F.A. Snellaert aan J.A. Thijm, 25 februari 1845. Deze en nog een andere geciteerde brief aan Thijm wordt bewaard in de universiteitsbibliotheek van Nijmegen. De volledige correspondentie tussen beiden werd uitgegeven door A. Deprez, *F.A. Snellaert en J.A. Alberdingk Thijm. Briefwisseling 1843-1872*, Gent, 1971, pp. 27-28.

38 GU: Brief van W. Jonckbloet aan F.A. Snellaert, 1 november 1845.

Romaanse element nooit de hoed wilde afnemen. Hij betreurde, niet voor het eerst en zeker niet voor het laatst, dat de Vlamingen zo weinig steun uit Nederland kregen.[39]

Kort na het overlijden van Jan Frans Willems gidste Snellaert de Nederlander Samuel van den Bergh door Gent. Van den Bergh, de stichter van het Haagse letterkundige genootschap Oefening kweekt kennis, vond in hem een verwante geest en liet niet na zijn landgenoten daarover te berichten in zijn Reisindrukken, herinneringen, ontmoetingen enz. op een uitstapjen naar België, in 1846.[40]

TOENADERING VIA NEDERLANDSE TAAL- EN LETTERKUNDIGE CONGRESSEN

In de revolutionaire gebeurtenissen van 1848 zag Snellaert vooral een Franse dreiging. De Groot-Nederlander in hem werd voor de gelegenheid een overtuigd voorstander van de Belgische onafhankelijkheid. Toen Thijm dat jaar de *Spektator* overnam en er een Groot-Nederlands tijdschrift van wilde maken, vroeg hij zonder succes Vlaamse medewerking. Ook Snellaert schreef niet voor het blad, al leverde hij wel materiaal voor Thijms bijdragen over Vlaanderen. Snellaerts Belgische loyaliteit in het revolutiejaar werd in de zomer van 1849 beloond met een ridderschap in de Leopoldsorde. Vanwege zijn verdiensten voor de Noord-Zuidrelatie werd hem in september 1851 ook de orde van de Nederlandse Leeuw verleend. De belangrijkste reden voor deze onderscheiding was ongetwijfeld de organisatie van het eerste Nederlands taal- en letterkundig congres.

Zowel Thijm en Jonckbloet als Snellaert geloofde in een grensoverschrijdend congres, maar het was Snellaert die er werk van maakte en in augustus 1849 vond de bijeenkomst, het eerste Nederlandse Taal- en Letterkundige Congres, plaats te Gent. Het begin van een traditie die tot de Eerste Wereldoorlog zou duren, afwisselend in een Vlaamse en Nederlandse stad. Pas na de Tweede Wereldoorlog werden opnieuw dergelijke congressen georganiseerd.

Snellaerts belangrijkste doel was het vermijden van totale vervreemding tussen Noord en Zuid en het behoud van een gemeenschappelijke taal.[41] Hij zocht steun bij kennissen in Nederland. Aan de Nederlandse verzamelaar van oude romans en liederbundels Jacobus Johannes Nieuwenhuyzen schreef hij wervend *"Ik ben overtuigd dat er voor beide deelen van Nederland goeds uit het congres te halen is en wanneer wy het eens zyn om gezamenlyk ons letterkundig gebouw op te trekken dan zal er een zwaar pak van bei-*

39 GU: Brief van F.A. Snellaert aan Ph. Roesgen von Floss, 20 juli 1844. Cf. ook F.A. Snellaert aan J. Bodel Nijenhuis, 12 april 1852.

40 S. van den Bergh, *Reisindrukken, herinneringen, ontmoetingen enz. op een uitstapjen naar België, in 1846*, 's-Gravenhage, 1847, p. 125.

41 GU: Brief van F.A. Snellaert aan J.A. Thijm, 16 november 1848.

der hart geligt zyn".[42] Het congres was er om eensgezindheid onder de Vlamingen te bereiken,[43] maar zeker zo belangrijk was de hoop dat Nederland en Vlaanderen één front zouden kunnen vormen. Om te vermijden dat België door Frankrijk zou worden geannexeerd en Nederland door Pruisen, hadden ze volgens hem elkaars steun nodig. Een scherpe afwijzing van de Pruisische aanpak van Denemarken maakte de hoogdringendheid extra duidelijk.[44] Pruisen had van een afscheidingsbeweging in het Deense Sleeswijk-Holstein gebruik gemaakt om, bij wijze van steun, namens de Duitse Bond Denemarken binnen te vallen.

Al wat het behoud van de niet nader gespecifieerde Nederlandse *"stam"* tot doel heeft, werd aanvaard als onderwerp, met slechts één voorbehoud: *"Men zal de noodige maetregelen nemen dat de godsdienstige en staetkundige verdraegzaemheid niet gestoord worde"*,[45] stipuleerde het prospectus. Positieve reacties uit Noord en Zuid kwamen vlot binnen. Het congres vond plaats van 26 tot 29 augustus en begon met een plechtige opening voor een ruim publiek in de *"grote koepelzaal"*, de aula van de Gentse universiteit aan de Voldersstraat. Ruim een derde van de sprekers op het congres kwam uit Nederland. In de marge van het congres werden feestelijkheden georganiseerd. En was er ruim mogelijkheid tot informele contacten. Het begin van een traditie.

In zijn openingstoespraak omschreef Snellaert als doel van de bijeenkomst het nastreven van *"eenheid in de werking der Noord- en Zuidnederlanders tot behoud van den gemeenschappelyken volkszin en van de gemeenschappelyke volkstael"*. Hij herinnerde eraan dat Noord en Zuid in de loop der eeuwen enkele keren tot dezelfde staat hadden behoord en hij merkte op dat ze al te vaak te weinig voor zichzelf opkwamen. Echter, *"Eén door inzichten, zyn beiden tot iets grooters bekwaem dan een ondergeschikte post te bekleden"*. De spreker was zich ervan bewust dat de twee elkaar wantrouwende staatsbesturen niet meteen tot eenheid zouden bijdragen, en daar lag dan het werkterrein van de congresleden.

> *"En de tael zelve, het Nederlandsch, hier het Vlaemsch, ginder Hollandsch geheeten, door velen voor twee afzonderlyke talen begroet, en waerop het inderdaed uitloopen zou, by aldien het goed verstand der natie by tyde zulks niet verhoedde, de tael wordt minder dan ooit met een vast inzicht van éenheid beoefend. En evenwel, indien de Nederlanders uit de ry der volkeren niet willen gevaegd worden, wat meer dan de tael moet hun plechtanker blyven? Wanneer men weemoedig op zoo vele puinhoopen mymert, door vreemden nyd en eigene misslagen opeengeworpen, dan voelt men het harte nog zwellen by het denkbeeld dat toch de Tael de verwoesting te sterk is. Zy*

42 GU: Brief van F.A. Snellaert aan J.J. Nieuwenhuyzen, 9 januari 1849.
43 GU: Brief van F.A. Snellaert aan D. Sleeckx, 17 juni 1849.
44 GU: Brief van S. Van den Bergh aan F.A. Snellaert, 9 augustus 1848.
45 *Handelingen van het Nederlandsch Congres, gehouden te Gent den 26, 27, 28 en 29 augustus* 1849, Gent, 1850, pp. 3-4.

toont dat het vaderland nog bestaet, dat het nog bestaet onder vier staetsbesturen [Nederland, België, Frankrijk en Duitsland met de streek rond Aken], ja tot in het gebied van Engeland [Zuid-Afrika].

Het congres, besloot Snellaert, moest het algemeen welzijn betrachten. Ondanks de staatkundige grens diende er gezocht naar middelen die *"de zedelyke banden meer stevigheid (…) byzetten"*. En dus: *"Betrachten wy gezamentlyk volkszin en volkstael (…) opdat zy door nieuwe groeikracht tot de evenredigheid gedyen, waerop wy recht hebben dat zy geraken"*.[46]

Concreet leverde het congres een aantal plannen en intenties op, en vooral toenadering tussen Noord en Zuid, beslist een van de doelstellingen van de initiatiefnemer van dit eerste congres, *"waer de broederhand tusschen Noord- en Zuidnederlanders zoo opregt gedrukt werd* [en dat] *de voorloopster* [moest zijn] *van meer belangryke vereenigingen"*.[47] De bijeenkomst in Gent was een succes en de laatste dag werd een afspraak gemaakt voor een vervolgbijeenkomst, in Amsterdam. Thijm was zelfs zo enthousiast dat hij aan veel meer dan congressen dacht: een Nederlandsch Letterkundig Instituut met hoofdzetels in Amsterdam en Gent.[48] Snellaert reageerde opgetogen, nuchter en praktisch, hij had namen in gedachten, een structuur en afdelingen.[49] Thijm kreeg vrijwel meteen koudwatervrees. Hij was bang dat een aantal ongewenste figuren niet te vermijden zouden zijn en hij zag geen heil meer in het project.[50] De belangrijkste realisatie van de verschillende congressen is zonder enige twijfel het woordenboek dat de Leidse hoogleraar Matthias de Vries, eerst met Leidse lexicograaf Lamert Allard Te Winkel, later met zijn oud-student, de mediëvist en lexicograaf Eelcoo Verwijs in afleveringen zou laten verschijnen en dat pas lang na hun dood zou worden voltooid. Snellaert ijverde ervoor dat de samenstellers de Vlaamse en Brabantse elementen niet uit het oog zouden verliezen, zodat de eenheid tussen Noord en Zuid bewaard zou blijven.[51]

In Amsterdam was Snellaert ondervoorzitter. Hij hield er een voordracht *"Over 't werkdadig aandeel, dat Hollanders en Vlamingen, in het ontwikkelen van vaderl. zin en van vad. Letterk. wederzijds in Zuid- en Noord-Nederland genomen hebben"*.[52] Het is een uitgebreide historische excursie over de lotgevallen van de Nederlandse gewesten, de momenten van samengaan en gelijk opbloeien, de invloed van het Zuiden op de taal van het Noorden, de grote verdiensten van Willem I na twee eeuwen van sluimering in het Zuiden. In Gent had hij zich duidelijk uitgesproken over de gemiste kans om met het

46 *Handelingen […]*, 1850, pp. 9-14, citaten: pp. 9, 12, 13 en 14.
47 Letterenhuis S714B: Brief van F.A. Snellaert aan A.de Jager, 21 of 25 april 1850.
48 GU: Brief van J.A. Thijm aan F.A. Snellaert, 7 september 1849.
49 GU: Brief van F.A. Snellaert aan J.A. Thijm, 13 september en 20 november 1849.
50 GU: Brief van J.A. Thijm aan F.A. Snellaert, 22 november 1849.
51 O.a. GU: Brief van F.A. Snellaert aan E. Verwijs, 30 augustus 1869.
52 *Handelingen van het Tweede Nederlandsch Letterkundig Congres, gehouden den 16n, 17n en 18n september 1850*, Amsterdam, 1851, pp. 49-51.

^ Prent van Matthijs de Vries door Louis Le Nain [1875-1889]. [Wikimedia Commons]

Verenigd Koninkrijk een land te vormen dat in Europa op staatkundig, economisch en cultureel gebied een natie van de eerste orde te vormen, maar hij had zich neergelegd bij de scheiding. Voor de op één na beste oplossing, de linguïstische en culturele eenheid over de grenzen heen, wilde hij wel voluit gaan en hij besloot zijn Amsterdams exposé dan ook met een duidelijke beginselverklaring en oproep:

> *"Eén en verscheiden. Zoo was de wording der Nederlanden: dat ook zóo hunnen volmaking zy. Dat wy, elk zich zelf en in de schikkingen der Voorzienigheid berustende, in volkszin en in tael slechts éene individualiteit betrachten, en in diezelfde eenheid houden alwie, meer nog dan sommigen onzer, van zyn oorsprong mogt zyn afgeweken. Dat wy, aengemoedigd by het verledene, elkander de liefderyke hand leenen, met de overtuiging dat, wat wy wederzyds overplanten, geen gemis, geen verlies daerstelt, maer de verkloeking van het algemeene Vaderland."*

Net als op het eerste congres hanteerde Snellaert de term vaderland voor het geheel der Nederlandstalige gebieden. Een term gericht op het bijeenhouden of het weer bij elkaar brengen. Met volkszin verwijst hij naar niet meer dan tradities en gebruiken, naar cultureel erfgoed.

Meteen na zijn thuiskomst bedankte Snellaert zijn vriend, de theoloog en hoogleraar Abraham des Armorie van der Hoeven, die een jaar eerder het Gentse congres had voorgezeten, voor de Amsterdamse editie:

> *"*[E]*en grote schat hebben wy uit Amsterdam meegebracht. Wat jammer dat vóór dertig jaer zoo iets niet bewerkstelligd kon worden!... Binnen weinige jaren, indien het congres telkens aangelegd en geleid wordt gelyk deze twee jaren het geval geweest is, voorzie ik dat er tusschen Noord- en Zuidnederland een band zal gelegd zyn, welke dieper zal zijn ingedrongen dan in 't gemoed van eenige letterkundigen, en waerby de geschreven taal voor vast tegen verloop zal bevestigd zijn."*[53]

De Nederlandse congressen leidden tot verstandhouding en tot verdere en meer intensieve samenwerking. Met de orde van de Nederlandse Leeuw werd Snellaert ten persoonlijke titel geëerd voor zijn grensoverschrijdend werk voor de Nederlandse taal en cultuur. Zonder enige twijfel deed de onderscheiding hem bijzonder veel plezier. Hij zag er bovendien een officiële Nederlandse erkenning in van de beweging waar hij zijn beste krachten aan wijdde: de Vlaamse emancipatie en de Groot-Nederlandse culturele samenwerking.[54] Van de Belgische overheid kreeg hij de toelating de Nederlandse Leeuw ook publiek te dragen, samen met de Leopoldsorde die hem twee jaar eerder was verleend.[55] Uit het Noorden was hem nog een andere eer te beurt gevallen: in

53 GU: Brief van F.A. Snellaert aan A. Des Armorie van der Hoeven, na 15 september 1850.

54 Brief van F.A. Snellaert aan M. de Vries, 12 oktober 1851, Universiteit Leiden, Maatschappij der Nederlandse letterkunde 1867.

55 GU: Brief van Leopold I en Buitenlandse Zaken aan Snellaert, 18 november 1851.

1850 was hij benoemd tot correspondent van de Tweede Klasse [Letteren] van het Koninklijk Nederlands Instituut, de tegenhanger van de Belgische Académie Royale waarvan hij al enkele jaren lid was.

BEWEGING OP DE EUROPESE LANDKAART

Snellaerts meerledige loyaliteit, de Belgische, Vlaamse en Nederlandse, dwong hem tot moeilijke evenwichtsoefeningen. Zijn vriend Jules de Saint-Genois, historicus, bibliothecaris van de Gentse universiteitsbibliotheek en lid van de Académie Royale zag dat zeer duidelijk:

> *"Ondanks u zelf blyft gy nog altyd de aertsvyand der ontwikkeling van 1830; als gy spreekt of schryft kunt gy die afkeer niet verbergen, hoewel nu die zaek een fait accompli is waerover er niet meer kan terug gekomen worden! Die handelswyze boezemt vele echte Vlamingen – doch Belgen – een zekere wantrouwigheid omtrent uw plannen in, ja, dit brengt te wege dat, niettegenstaende de energie uwer vaderlandsche overtuiging en de belangloosheid uwer pogingen, gij moeilijk als hoofd der Vlaemsche beweging door de Vlamingen zult aengenomen worden, hoewel er daertoe niemand, onder vele opzichten, meer geschikt is als gy...*
>
> *Toon u tegelyk Vlaming en Belg, en, ik ben er van overtuigd uwe woorden en uwe schriften zullen een grotere invloed uitoefenen en spoediger het gewenschte doel bereiken."*[56]

In zijn reactie was Snellaert even duidelijk:

> *"De scheiding van 1830 die ik persoonlyk betreur, vind ik in haer uitkomst heilzaem, en in deze uitkomst berust ik. Ik betreur ze als daed, omdat er andere uitwegen waren om de sedert twee eeuwen verloren veerkracht te herlangen; ik berust in haer uitkomst, omdat ze gedeeltelyk ons heeft doen verkrygen wat ieder eerlyk man van zyn land wenschen moet."*[57]

Het woordje *"gedeeltelyk"* is uiteraard belangrijk: de weg was nog lang. Snellaerts oude droom van een vorm van eenheid van Sint-Omaars tot Düsseldorf (dus inclusief enkele volgens hem van oudsher Nederlandssprekende regio's, niet het hele Nederduitse gebied) was daarmee niet van de baan, maar werd uitsluitend nog op het culturele vlak bepleit. Wel wilde hij dat de regering de Vlaamse zaak ter harte zou nemen en met de flaminganten *"zou samenwerken om de plannen van den Franschma*n [Napoleon III, ls] *en zyne bondgenooten te verydelen"*.[58]

56 GU: Brief van J. De Saint-Genois aan F.A. Snellaert, 16 september 1853.
57 GU: Brief van F.A. Snellaert aan J. De Saint-Genois, 18 september 1853.
58 Brief van F.A. Snellaert aan J. De Saint-Genois, 18 september 1853.

Snellaert was niet de enige die Napoleon III wantrouwde. Dat deed ook de Utrechtse hoogleraar staatrecht en volkenrecht George Willem Vreede, die een correspondentie met Snellaert begon. Vreede vreesde duistere tijden met de 'geweldenaar' in Parijs en vermoedde dat België en Nederland elkaar nog zouden nodig hebben. Dan *"zal de magt der nationaliteit in de gemeenschap der taal steviger dan in eenig ander bolwerk te-voorschijn treden"*. Hij hoopte op een duurzame verbroedering tussen Noord en Zuid en een vereniging door de taal; aan de politieke situatie zoals die in 1839 werd vastgelegd, wenste hij niets te veranderen.[59] Snellaert was volledig gelijkgestemd. Voor hem was het duidelijk dat het status quo van 1839 weliswaar de Belgische *"onzydigheid"* waarborgde, maar dat een mogelijk conflict tussen Frankrijk en Pruisen hen alert moest houden. Hij streefde naar meer samenwerking:

> *"Het wordt toch meer dan tyd dat wy de belangen van het gemeenschappelyk vaderland tegenover die van vorsten* [stellen]. *Ware het niet wenschelyk dat eenige weinige mannen van beproefde moed en doorzicht met elkander in verstandhouding kwamen om te onderzoeken wat er nog, na eeuwen misrekening en misstappen, tot behoud en nadere aaneenvoeging van wat van de Nederlandsche stam overschoot te doen is?"*[60]

Snellaerts suggestie om een soort Groot-Nederlandse studie- of drukkingsgroep te formeren, is bijzonder illustratief voor zijn overtuiging. Tot concrete daden kwam het niet meteen, al bleef de gedachte wel aanwezig op de achtergrond. Zo in een latere brief van Vreede: ook hij dacht expliciet niet aan restauratie, maar hij hoopte wel op een krachtig verbond tussen beide landen.[61] Banden die in het beste geval verder zouden gaan dan wat de congressen konden bewerkstelligen. De herhaalde vragen vanuit België naar meer economische samenwerking met Nederland vielen tot in de jaren 1860 overigens op een koude steen.[62]

De geopolitieke situatie baarde Snellaert en zijn vrienden zorgen, ze zagen de Nederlandse cultuur bedreigd vanuit Frankrijk en vanuit Duitsland. En ze geloofden invloed te hebben om het tij te keren. Toen in 1867 het Nederlands congres opnieuw plaats vond in Gent, betoogde hij tegenover zijn vriend De Vries dat zes beraden mannen meer konden bereiken dan een zwerm congresleden. Hij dacht meteen aan Johan Rudolph Thorbecke.[63] Met de suggestie van de liberaal Thorbecke, decennia eerder hoogleraar in Gent, al twee keer regeringsleider en in 1848 auteur van de nieuwe grondwet die het parlementarisme introduceerde in Nederland, is het duidelijk dat Snellaert hoog mikte. Helemaal verwonderlijk is dat niet, het adresboekje van de Gentse arts

59 GU: Brief van G.W. Vreede aan F.A. Snellaert, 25 mei 1856.
60 GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 5 juni 1856.
61 GU: Brief van G.W. Vreede aan F.A. Snellaert, 23 maart 1863.
62 D. Haks, *Tussen Verlichting en Revolutie. Anton Reinhard Falck (1777-1843)*, Hilversum, 2023, p. 352.
63 Brief van F.A. Snellaert aan M. de Vries, 11 april 1867, Universiteit Leiden, Maatschappij der Nederlandse letterkunde 1867.

puilde uit van de notabelen: zowat iedereen die ertoe deed, tot in de hoogste politieke kringen, behoorde tot zijn kennissenkring. Thorbecke verdween echter uit beeld en het feit dat Vreede het niet op de man begrepen had, is daar wellicht niet vreemd aan.

De bezorgdheid van Snellaert en zijn vrienden bleef. Vreede had in de aanloop naar het congres van Den Haag nog opgeroepen om het congres meer aanzien te geven. Hij ondervond dat men de band tussen beide landen wilde verzwakken en wilde daartegenover de onafhankelijkheid van beide staten als één onafscheidelijk belang zien. Daartoe moesten ze als één vrijheidlievend volk luid van zich laten horen.[64]

Snellaert was blij op het congres in Leuven in 1869 de Utrechtse professor Willem Brill te hebben leren kennen.[65] Brill beklemtoonde in zijn toespraak dat de verschillen tussen Vlaams en Hollands in België sterk werden uitvergroot, maar *"de geest der Nederlandsche natie"* zag hij, in weerwil van de staatkundige en religieuze verdeeldheid, onmiskenbaar bewaard.[66] Dat was ook de mening van Rotterdamse rechter en dichter Adrianus Bogaers, die stelde dat de Nederlanden een belangrijke staat hadden kunnen zijn, maar in de huidige constellatie beter twee landen konden blijven. Wederzijdse waardering en goede wil vond hij wel bijzonder belangrijk.[67] Dat het water soms diep was, kan nog blijken uit wat als een late reactie van Snellaert kan worden beschouwd: Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht waren blij met de scheuring omdat destijds Antwerpen opkwam. De handelsgeest, de *"bron van onze gemeenschappelijke welvaart"* heeft aan de Nederlanden veel kwaad gedaan, besloot hij.[68]

De Frans-Duitse oorlog was onvermijdelijk. Op 19 juli 1870 verklaarde Frankrijk de oorlog, maar het was geen partij voor het Pruisen van Otto von Bismarck. Op 2 september leden de Fransen een grote nederlaag bij Sedan en werd keizer Napoleon III gevangengenomen. Op 4 september verjoeg een boze Franse menigte in Parijs de wetgevende kamer. Léon Gambetta riep de Derde Republiek uit en een voorlopige regering besloot de strijd verder te zetten. Zonder succes. Op 18 januari 1871 werd het Duitse keizerrijk uitgeroepen in Versailles. Met de vrede van Frankfurt am Main op 10 mei vielen Elzas en Lotharingen aan Duitsland en beloofde Frankrijk vijf miljard goudfranken aan herstelbetalingen, gespreid over drie jaar. Op 18 maart was in Parijs evenwel een revolte tegen de nieuwe Franse regering uitgebroken. De Commune ontstond op 26 maart en twee maanden van burgeroorlog eindigden in een bloedige week van 21 tot 28 mei. Geregelde troepen namen de hoofdstad in en, enkele tienduizenden doden later, kon de derde Republiek echt van start gaan. In 1875 kreeg ze haar grondwet.

64 GU: Brief van G.W. Vreede aan F.A. Snellaert, 19 augustus 1868.

65 GU: Brief van F.A. Snellaert aan A. Bogaers, 14 september 1869, en aan M. de Vries, 20 september 1869.

66 *Handelingen van het Elfde Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Leuven, den 6den, 7den en 8sten september 1869*, Leuven, 1870, pp. 249-253, 251.

67 GU: Brief van A. Bogaers aan F.A. Snellaert, 8 oktober 1869.

68 GU: Brief van F.A. Snellaert aan A. Bogaers, 3 januari 1870.

De internationale situatie baarde Snellaert zorgen, al zag hij ook mogelijkheden. Aan Vreede schreef hij dat België, en Nederland nog veel meer, van de Duitse overmoed te vrezen had. Kort na de Franse nederlaag bij Sedan voorzag hij een aantal grensverschuivingen. Op lange termijn droomde hij zelfs van Nederlandse rechten op *"fransch Vlaanderen, op pruisisch Gelderen, Lingen en – zou ik het durven zeggen na een schandelijken verkoop? – op Embden"*. Vrijwel zeker was hij overtuigd van het onhaalbare van die droom. Hij ging ervan uit dat, hoe het ook zou aflopen, Frankrijk wraak zou willen en een deel van België en Nederland trachten te annexeren zodat de Franse hoofdstad verder van de grenzen zou komen te liggen. Als afsluiter wilde hij toch weer even dromen: *"Misschien is de gelegenheid gunstig om de Nederlanden ten minste zoo sterk te maken als ze in de handen van Keizer Karel schenen te worden."*[69]

De tijd van keizer Karel … Vreede herinnerde zijn Gentse vriend aan de scheuring van de Nederlanden veertig jaar eerder: een noodlottige dag voor hem die België liefhad en voor Snellaert die Holland koesterde. Daar was niets meer aan te doen, maar aan de eenheid als volk was te werken, onder meer met de congressen. Een algehele samensmelting vond hij overigens niet wenselijk, want in beide landen stonden groepen lijnrecht tegenover elkaar. Liberaal tegenover katholiek enerzijds, katholiek tegenover protestant anderzijds. En versmelting zou nog tot grotere verwarring leiden. En dan? De *"boa constrictor van de Spree zou ons maar wat graag inzwelgen"*, zo vreesde hij op basis van zijn kennis van wat in Duitsland speelde. Een reden te meer om niet toe te geven aan het streven van politiserende germanisten die het Nederlands met het Hoogduits verwarden. Na heel wat geopolitieke bedenkingen over landsverdediging, kolonies, Duitsers in Parijs enzovoort, besloot hij met de oproep iedere verduitsing, net als iedere verfransing, af te wijzen. *"En het krielt bij ons en ten uwent al genoeg van Duitschen, en Duitsche begrippen trachten zich al meer en meer de weg te banen en onzen vrijen volksaard te doorwringen of te ondermijnen."* Ons verdedigen tegen al dat Duitse geweld kon volgens hem het beste vanuit de twee onafhankelijkheden.[70] Enkele nuances niet te na gesproken zaten beide heren op dezelfde golflengte.

In de herfst van 1870 volgden de gebeurtenissen elkaar bijzonder snel op, goed veertien dagen na Sedan begon de strijd om Parijs, en Snellaert zag verschillende scenario's, alle met veel geweld en met een ruime Europese escalatie. Opnieuw zag hij bedreigingen voor België en Nederland. Hij dacht, terecht, dat Vreede het net zo zag. Zijn vrees was gebaseerd op wat hij uit goede bron had vernomen, op wat hij al lang zag aankomen:

> Schilderij van George Willem Vreede door Johan Heinrich Neuman, ca. 1860. [Wikimedia Commons]

69 GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 16 september 1870. In een brief van enkele weken later (1/10) kwam Snellaert nog eens terug op de verkoop van Emden aan Brandenburg (Pruisen). Wat hij een schandelijke verkoop vindt, wordt algemeen beschouwd als een annexatie door Pruisen.

70 GU: Brief van G.W. Vreede aan F.A. Snellaert, 21 september 1870.

"Onder anderen Hoffmann von Fallersleben en von [Sydow]*, welke laatste hier eenigen tijd pruisische afgezant was, die ik beiden tot op het hemd leerde kennen, hebben in mijn geest niet den minsten twijfel omtrent Duitschland's zin voor unificatie van alle germaansche stammen achtergelaten. Ook heb ik van zeer vroeg tegen alle vermoffing onzer taal geprotesteerd."*

Dat laatste, zo gaf hij nog mee, had hem de vriendschap gekost van Johan Dautzenberg en Prudens van Duyse.[71] Dautzenberg was uitgesproken voorstander van culturele toenadering tot Duitsland en van de door Snellaert bestreden spellingcapriolen van Delecourt; beiden waren promotoren van het Vlaemsch-Duitsch Zangverbond.

Ook het lot van Luxemburg en de mogelijke repercussies op België en Nederland baarden Snellaert en Vreede zorgen. In 1815 hadden de mogendheden Willem I ten persoonlijke titel Luxemburg toegewezen als compensatie voor het verlies van Nassau. Het groothertogdom bleef echter deel van de Duitse Bond. In 1830 was het grootste deel ervan opgegaan in België, terwijl de rest door de persoonlijke unie verbonden bleef met Nederland en er een Pruisisch garnizoen gelegerd bleef. Halfweg de jaren 1860 liepen de spanningen in Europa op. In de herfst van 1865 uitte België zijn bezorgdheid over de expansiedrift van Berlijn. De Nederlandse regering werd pas ongerust toen Pruisen in 1866 Hannover annexeerde. Ook Frankrijk toonde belangstelling voor Luxemburg. Na de opheffing van de Duitse Bond in 1866 wist Groot-Brittannië in laatste instantie de verkoop van Luxemburg aan Frankrijk te beletten. In brieven aan Vreede gaf Snellaert in oktober 1870 en maart 1871 ook lucht aan zijn blijvende vrees dat de kwestie Luxemburg nog niet volledig beslecht was. In de tweede anticipeerde hij al op de Franse herstelbetalingen, want hij ging ervan uit dat Pruisen nu het geld had om Luxemburg te kopen.[72]

In een toevallig bewaard gebleven korte aantekening van 17 februari 1871 is te lezen: *"Hoe meer lands de Pruis van Frankrijk neemt, hoe beter voor ons."* En verder Snellaerts ironische uitspraak dat Frankrijk ons gewis zou bijspringen als Pruisen het op onze onafhankelijkheid aanlegde.[73] In ieder geval waren de grenzen, die na Napoleons nederlaag in Wenen waren vastgelegd en die met slechts weinig verschuivingen vele jaren bewaard waren gebleven, niet meer gegarandeerd. Het is in dat licht dat Snellaert misschien aan de mogelijkheid van een hertekening van de grenzen dacht, maar vooral droomde van een grote Nederlandse culturele ruimte.

En toch. Op het einde van het bijzonder beladen jaar 1871 zag hij hoe Adolphe Thiers, die na de val van Napoleon III hoofd van de uitvoerende macht, staatshoofd, was geworden, aanstuurde op revanche – of dat leidde hij af uit de hogere belastingen en de

71 GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 27 september 1870.
72 GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 1 oktober 1870 en maart 1871.
73 UBG, Hs 3278/37b.

reorganisatie van het leger waartoe de Franse president in september had besloten. Hij dacht niet dat Frankrijk een kans maakte, vroeg zich zelfs af of dat land zou uiteenvallen. Maar er was meer:

> *"Ook voor België zyn thans die* [vragen] *gesteld. Ik twyfel niet, vriend of Gy hebt de beweging sedert tien dagen te mynent gade geslagen. Thans is gebeur*[d] *of staat te gebeuren dat aan het oproer van eenigen toegevende de Koning ministers op eene meerderheid steunende wegzendt. Ook dit is het begin van het einde (…). Ik geloof, zoo ooit, het thans tyd is ernstig over het hervormde nederland te denken. Voor enkele dagen zei ik aan een hoogen persoonaadje over de vlaamsche kwestie sprekende, dat noodwendiglyk de revolutie zou uitbreken, nu verneem ik uit eene zekere bron dat de heer T*[h]*onissen by koning Leopold geroepen (…) de koning vlakaf de mogelykheid heeft voorgespiegeld de Walen aan hunne neiging voor Frankryk over te laten, en wy onze sympathie voor het Noorden haren vollen drift zou kunnen laten geven. Dat Leopold deze dreiging zal trotseeren, is mogelijk gerugsteund en opgestookt door de hofcamarilla zijnde: de groote zaak is dat het woord is uitgesproken en wel van eenen kant dat men het niet zou verwacht hebben: uit den mond van eenen tot nog bekend voor eenen regtzinnigen Leopoldist en die nooit voor Vlaming aanzien is geweest. Dit alles is onze overdenkingen overwaardig."*[74]

De crisis die Snellaert bedoelde, sluimerde al enkele maanden en was veelvoudig. Naar aanleiding van de gebeurtenissen in Frankrijk waren in september 1870 de Belgische budgetten voor landsverdediging al behoorlijk verzwaard, maar Leopold betwijfelde of het aantal te mobiliseren effectieven zou volstaan in geval van nood en pleitte voor een persoonlijke dienstplicht. Dat stuitte op weerstand van antimilitaristische katholieken en enkele van hun ministers. Reden voor de vorst om bij de minste aanleiding het katholieke kabinet-d'Anethan, dat op 2 juli 1870 het liberale kabinet Frère-Orban was opgevolgd, wandelen te sturen.

De opdeling van België en een hertekening van de grenzen van Frankrijk en Nederland, zoals door Snellaert ter overweging aangeboden, was weinig meer dan een voorbijgaande hersenschim. Vreede liet niet na dat op te merken in een eerder afwachtende en afwijzende reactie. Hij zag dat de toenadering tussen Vlaanderen en Nederland in het Noorden veel minder sterk was dan in de voorbije jaren en besloot dat een Belgische scheuring niet zou helpen.[75]

In de late jaren 1860 was Snellaert vooral gefocust op de (culturele) eenheid van Noord en Zuid. Die aangezwengelde Groot-Nederlandse overtuiging blijkt ook uit een brief aan zijn Nederlandse vriend en gesprekspartner over internationale kwesties. Hij heeft

74 GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 1 december 1871. De katholiek Joseph Thonissen (1816-1891), een internationaal erkende autoriteit strafrecht, was een collega van Snallaert in de Académie en op dat moment volksvertegenwoordiger.

75 GU: Brief van G.W. Vreede aan F.A. Snellaert, 4 december 1871.

het daarin over een gedachte die hem al jaren door het hoofd speelt, maar die hij nog nooit uitsprak:

> *"Een wens heeft sedert meer dan het kwart ener eeuw mijn hart bezwaard. Ik heb steeds gewenst dat er een fonds kon worden opgericht om Vlaamse jongelingen enige jaren in Holland te laten studeren. Ik heb proeven ingesteld die op niets zijn uitgelopen of beter die mislukken zullen. Indien zo een wens tot plan gevormd, door een Congres onder zijn bescherming genomen werd? Men zou een fonds stichten bij middel van jaarlijkse bijdragen, van bijzondere giften en legaten, om aan een zeker getal jonge Vlamingen aan Hollandse gymnasiën, hogescholen enz. onderwijs te verlenen, met het doel de Nederlandse zin in België te versterken. Het fonds zou dienen in Noord-Nederland gevestigd te zijn: hier ware het tegen de begeerlijkheid onzer vijanden niet al te veilig."*[76]

Vreede zag wel wat in de oprichting van dergelijk Vlaams academisch fonds. Hij wees erop dat zowel protestantse als katholieke argwaan moest worden vermeden, de twee groepen van wie de meeste steun te verwachten was, en hij beloofde het voorstel zo snel als mogelijk met zijn collega-professoren te zullen bespreken.[77]

Twee maanden na het overlijden van Snellaert vond in Middelburg het twaalfde taal- en letterkundig congres plaats. De Utrechtse hoogleraar Vreede sprak erg emotioneel over zijn nooit genoeg te prijzen overleden vriend. Vreede stelde voor dat het congres zou ingaan op Snellaerts wens een beurs te stichten *"waaruit een Zuid-Nederlander aan eene Noord-Nederlandsche hoogeschool, gedurende korter of langer tijd zou kunnen vertoeven"*.[78] Met enthousiasme bepleitte hij dit Erasmusplan avant la lettre. Het congres had nog enkele extra suggesties en ging dan in op die wens, een commissie werd geïnstalleerd en er werd vervolgens nooit meer van gehoord.[79] De tijd was duidelijk nog niet rijp voor dit soort grensoverschrijdende initiatieven.

SNELLAERTS GROOT-NEDERLAND ALS *IMAGINED COMMUNITY*

In Vlaanderen werd, ondanks vele twistpunten, door de meeste flaminganten gestreefd naar de creatie van een subnatiegevoelen op basis van de opvattingen van Johann Gottfried (von) Herder (1744–1803). In de decennia voor zijn dood had de filosoof de term *Volksgeist* gemunt voor de unieke identiteit van alle volkeren op aarde. Voor Herder waren de verschillende volken en culturen gelijkwaardig en hij bestreed

76 GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 27 september 1870.

77 GU: Brief van G.W. Vreede aan F.A. Snellaert, 3 oktober 1870.

78 *Handelingen van het Twaalfde Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Middelburg, den 3, 4 en 5 september 1872*, Middelburg, [1873], p. 106. Cf. GU: Brief van F.A. Snellaert aan G.W. Vreede, 27 september 1870.

79 Cf. L. Stynen, Dr. Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872): anderhalve eeuw Nachleben, in: *De Leiegouw*, jg. 65, 2023, nr. 1, pp. 97-122, 101-102; *Handelingen [...]*, 1873, pp.112-114.

de opvatting dat er een hiërarchie van rassen zou bestaan. Het concept *Volksgeist* zou na de dood van Herder erg creatief gebruikt worden in diverse ideologische contexten, zelfs een aantal waarin raciale superioriteit een hoofdbestanddeel was. In de negentiende eeuw, in Vlaanderen, rijmde de term vooral op taal: de taal waarmee een deel van de bevolking zich kon onderscheiden van de andere, de taal die hen verbond, de taal die hen binnen het grotere België tot een subnatie moest smeden. Een minderheid zag die subnatie liefst als een eerste fase in een evolutie naar een echte natie, bijvoorbeeld in Groot-Duitse zin als in het geval van Dautzenberg, bijvoorbeeld in Groot-Nederlandse zin als in het geval van Snellaert, maar zeker de laatste wist het onderscheid tussen droom en realiteit te bewaren.

De flaminganten voelden zich zowel Belg als Vlaming. Ook al was het niet altijd eenvoudig zich als Belg te identificeren. Snellaert kon leven met de Belgische realiteit, maar vond het nodig geregeld fel uit te halen naar de Franstaligen. Het felst wellicht in een polemische tekst als *Wael en Vlaming* (1847), een reactie op denigrerende uitspraken van de Henegouwse volksvertegenwoordiger Joseph-Désiré Sigart. Snellaert en vele anderen met hem zagen bijzonder weinig samenhorigheid van Walen, Franssprekende Vlamingen en Vlamingen binnen België. De mogendheden hadden in 1830 beslist dat de Vlamingen met de andere Belgen één natie moesten vormen en dus waren de Vlamingen op elkaar aangewezen. Rancunes moesten worden vergeten, samenwerking was geen keuze maar een noodzaak. En toch, bijvoorbeeld in de laatste week van maart 1848, toen België bedreigd werd, – of leek, want Belgische troepen reageerden bijzonder efficiënt op de eerder kleine groep revolutionairen – wilden zelfs de strijdbaarste flaminganten vechten voor vorst en vaderland. In Snellaerts Gentse Vlaemsch Gezelschap was de patriottische geest vuriger dan ooit. Er werd een gewapend vrijkorps – een korps Vlaamse Jagers – opgericht en heel wat leden namen deel aan de wapenoefeningen. Snellaert riep in *De Eendragt* van 12 maart met ''s Lands Onafhankelykheid' ook op tot gewapende weerstand tegen de Franse dreiging. Zijn tekst vangt aan met de verzen *"Welaen kameraden, ten stryde gesneld! / Voor Vryheid en eere gevochten! / Grypt moedig het wapen, geen vyand geteld"*.

België kwam echter niet op de eerste plaats. Conscience enerzijds, Snellaert, Jan Hendrik Bormans, hoogleraar klassieke talen in Luik, David en anderen, de editeurs van de werken van Maerlant en Ruusbroec anderzijds, wezen de Vlamingen op hun roemrijk verleden. Dat verleden en de wil om op dat élan verder te gaan, zo wist de Franse filosoof en schrijver Ernest Renan in een Sorbonnelezing op 11 maart 1882, een aangepaste versie van een lezing in Leiden zeven jaar eerder, zijn de essentiële voorwaarden om van een natie – en dus ook een subnatie – te kunnen spreken.[80]

80 E. Renan, *Qu'est-ce qu'une nation?*, Paris, 1934, pp. 84-85.

De creatie van een Vlaamse subnatie was geen sinecure. De taal was het bindmiddel, maar door godsdienst versus vrijzinnigheid, katholicisme versus liberalisme, werden de protagonisten telkens weer uit elkaar gespeeld. Snellaerts pogingen die spreidstand te overstijgen kenden nooit meer dan een zeer tijdelijk succes. Na de dood van Jan Frans Willems bijvoorbeeld leek het er even op dat de Vlamingen een gemeenschappelijke strijd zouden voeren. Omdat dat nooit lang duurde, omdat de beweging voor Vlaamse rechten maar heel langzaam resultaten boekte, te weten in het onderwijs en de rechtspraak, omdat alle Vlaamse intellectuelen ook het Frans beheersten, kon de Belgische natie veel gemakkelijker geconsolideerd worden dan de Vlaamse subnatie, waarin de elite vaak het Nederlands nauwelijks machtig was.

Snellaert heeft geen enkele kans laten voorbijgaan om zich in te zetten voor de Vlaamse zaak, maar hij raakte gefrustreerd door de wijze waarop medestanders hun ideologie lieten primeren op hun Vlaamse overtuiging. Julius Vuylsteke is daarvan met zijn Klauwaert en Geus-credo – het noodzakelijke samengaan van flamingantisme met liberalisme en vrijzinnigheid – het bekendste voorbeeld. De ideologie legde een grote hypotheek op wat taal verbond. De samenhorigheid lag keer op keer onder vuur.

In de laatste jaren van zijn leven plooide Snellaert zich terug op zijn werk als tekstediteur en op zijn streven naar betere banden met Nederland. Hij had heimwee naar een grote Nederlandse natie die ooit tijdelijk had bestaan, in de zestiende eeuw en onder Willem I, maar het ontging hem niet dat ook toen de verschillen te groot waren om een homogene gemeenschap te smeden. Snellaerts geïdealiseerde Noord-Zuid vereniging kon in het beste geval pas in een verre toekomst worden gerealiseerd, dat wist hij ook wel, maar dat kon zijn ijver voor een culturele integratie niet verminderen, ook al frustreerde het hem dat uit het Noorden maar weinig steun werd geboden.

Stonden in België Vlamingen tegenover Walen en Franssprekende Vlamingen, stonden in Vlaanderen katholieken tegenover liberalen, in dat grotere Nederlandse geheel waren nog veel meer kloven te overbruggen: protestant tegenover katholiek, de Belgische omwenteling die diepe sporen had nagelaten, een onmiskenbaar Nederlands superioriteitsgevoelen, … Met een knipoog naar Benedict Andersons bekende studie over naties en nationalisme, waarin hij een natie een *"imagined political community"* noemt – een verbeelde gemeenschap – vanwege het vermeende samenhorigheidsgevoel met een massa onbekenden waarvan men denkt dat ze dezelfde waarden, taal en geschiedenis delen,[81] is de Belgisch-Nederlandse verbondenheid, het Groot-Nederland waar Snellaert van droomde, in zijn tijd (en ook later), op een heel andere wijze een *imagined community*: inbeelding, een droombeeld, een wensdroom, een hersenschim.

81 B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London/New York, 2006 (new edition), p. 6.